

Dario Čepo

OD NACIONALNOGA K SUPRANACIONALNOM: EUROPSKI IDENTITET I EUROPSKA UNIJA

1. Uvod

Problematika identiteta općenito, a poglavito problematika izgradnje europskog identiteta, dugi je niz godina u središtu interesa znanstvenika iz svih polja društvenih znanosti, od antropologa i psihologa, preko sociologa i geografa do politologa, koji u izgradnji regionalnih, nacionalnih ili globalnih identiteta nastoje prepoznati obrasce koji utječu na stvaranje, održanje i jačanje određenoga političkog sustava. Ovo je pitanje posebno važno s obzirom na političke, ali i šire društvene, okolnosti u kojima se Hrvatska nalazi najmanje od 2005. godine, kada je intenziviran posao usklađivanja nacionalnoga zakonodavstva s europskom pravnom stečevinom, kao i pregovori oko ulaska Hrvatske u Europsku uniju.

Ovaj rad započinjem kratkim osvrtom na neke ideje razvoja identiteta, različite kutove gledanja na koncept identiteta te ću u kontekstu Europske unije nastojati pokazati usmjerenost na izgradnju identiteta, s kulturnih i političkih pozicija. Pri proučavanju europskog identiteta, odnosno identiteta Europske unije, što su dva odvojena, ali međusobno blisko povezana koncepta¹, važno je postaviti temeljno

¹ Nije sasvim opravdano, iako je prilično uvriježeno, sintagme »europski identitet« i »identitet Europske unije« smatrati istoznačnicama. Prije svega, sintagma »europski identitet« nadređen je pojam sintagmi »identitet Europske unije«, jer ga grade države, nacije, etnikumi i lokalne zajednice koje se trenutačno nalaze izvan političko-ekonomskog integrativnoga procesa koji čini današnju Europsku uniju, kao i one koje su već

pitanje: dolazi li do stvaranja ili izgradnje identiteta Europske unije koji bi zamijenio postojeće nacionalne identitete, ili je ovdje riječ o svojevrsnom nadsvođavanju postojećih identiteta stvaranjem nadnacionalnog identiteta koji bi supostojao uz nacionalne, regionalne ili lokalne identitete? Zamjenjivanje jednoga identiteta drugim ne znači i nestajanje ranijeg identiteta, već je riječ o hijerarhijskom preustroju postojećih identitetskih obilježja na temelju suvremenih kulturnih, društvenih i političkih inputa. Izgradnjom nacionalne države i pojavom nacionalnih identiteta nisu nestali regionalni, lokalni ili zavičajni identiteti, nego su postali samo manje dominantni u novostvorenoj identitetskoj matrici (Sekulić i Šporer, 2008:6). Na temelju takvoga razmišljanja može se pretpostaviti da ni zajednički identitet Europske unije ne bi ugrozio već postojeće nacionalne identitete, nego bi samo utjecao na hijerarhijsku promjenu u identitetskoj matrici pojedinaca koji su danim identitetima obilježeni.

2. O identitetima općenito

Identitetska je rasprava nužno povezana s pitanjima uspona nacionalne ideje daljnjega razvoja modernih nacija, s obzirom na suvremene integracijske i globalizacijske trendove. Kako su isticali mnogi, izgradnja nacionalnoga jedinstva, jačanjem zajedničkog identiteta, temeljni je čimbenik izgradnje demokratski ustrojene države, nakon koje nastupa proces donošenja demokratskog ustava, integracije stanovništva unutar jedinstvenoga pravnog poretka i stvaranje uvjeta potrebnih za participaciju različitih društvenih skupina (Münkler, 1999: 284). Čini se stoga da je proces donošenja Ustava za Europu bio od početka osuđen na propast, jer prije njegova donošenja nije bilo uspostavljeno, zajedničkim identitetom povezano, europsko jedinstvo. Kako pak do zajedničkoga nadnacionalnog identiteta doći u situaciji potpuno izgrađenih nacionalnih, često suprotstavljenih ili

postale dio Europske unije. Europski identitet, dakle, nastaje interakcijom ne samo identiteta država članica Europske unije, nego i ostalih europskih država, prije svih Rusije, Ukrajine, Švicarske, Turske, pa i država jugoistočne Europe, uključujući i Hrvatsku.

antagonističkih, identiteta pitanje je koje će biti dotaknuto u kasnijem dijelu rada.

U analizi i proučavanju koncepta identiteta ponajprije valja diferencirati dvije temeljne skupine identiteta. Riječ je o razlici između osobnih i kolektivnih identiteta. Analiza utjecaja osobnoga (stavova, motiva, potreba, obrazaca ponašanja, želja i interesa) na izgradnju odnosa pojedinca spram nekoga društvenoga konstrukta, kakav je Europska unija, previše je kompleksna. Ovdje se ponajprije valja koncentrirati na koncept kolektivnih identiteta,² odnosno na zajedničku svijest pojedinaca o pripadnosti nekom društvenom i političkom entitetu. Tu je riječ o shvaćanju da postoji određena skupina pojedinaca, da smo mi njezini članovi i da priznajemo druge, iako ih osobno nismo upoznali kao članove te grupe s obzirom na određene elemente sličnosti koje s nama dijele.

Sam je koncept identiteta, bez obzira da li je riječ o osobnim ili kolektivnim identitetima, djelomično zatvoren, a djelomično otvoren. Zatvoren je jer se pomoću identiteta odjeljujemo od drugoga, ističući ono što nas čini drugačijima, dok je u isto vrijeme koncept identiteta i otvoren, jer nam je taj drugi potreban kako bismo se u odnosu na njega mogli identificirati. Za stvaranje identiteta ljudi važne su granice koje služe kao prijelaz između *nas* i *drugih neidentičnih* pojedinaca (Stojković, 2008: 22). Taj se drugi, dakle, ne može u potpunosti ignorirati i zapostaviti, jer bez njega i spoznaje njegovih karakteristika ne bi bilo moguće uspješno izgraditi vlastiti identitet ili identitet pripadajuće skupine. Kako tvrdi R. Kalanj (2008), pojedinac se uvijek identificira u odnosu na druge, a identitet gradi na temelju onoga što misli da jest naspram ostalih pojedinaca ili tuđih kolektiva.

Nije samo djelomična otvorenost identiteta važna za naše promišljanje o mogućnosti izgradnje europskog identiteta, odnosno

² Cerutti (2006:24) umjesto kolektivnih koristi naziv grupni identiteti, smatrajući da prvi mogu pogrešno uputiti na postojanje entiteta s autonomnim životom, koji mogu biti superiorniji drugim sličnim entitetima. U ovome se radu pojam kolektivni identitet ne upotrebljava u tom smislu, nego u smislu identiteta skupine pojedinaca, odnosno zbroja njihovih individualnih identiteta, nadograđenih zajedničkim osjećajem pripadnosti, bliskosti i povezanosti. U tom je smislu pojam kolektivnog identiteta jednak Ceruttijevu pojmu grupnog identiteta.

identiteta jednoga sustava koji nazivamo Europskom unijom, nego je važna i karakteristika slojevitosti, odnosno višedimenzionalnosti identiteta. Riječ je o činjenici da pojedinac ili grupa mogu u isto vrijeme pripadati različitim identitetima bez da se ti identiteti znatnije sukobljavaju³. Izbjegavanje sukoba identiteta rješava se njihovim hijerarhijskim postavljanjem koje nije kruto utemeljeno, nego ovisi o danoj situaciji. Prema D. Sekuliću i Ž. Šporer (2008: 5), širenje identiteta u tom je smislu označeno kao nastojanje stvaranja inkluzivnije identitetske matrice. Naime, širenjem društva (u geografskom ili apstraktnom obliku) zajednička svijest nadjačava lokalne razlike i nepovjerenja, proces koji je bio karakterističan za izgradnju nacionalnih država, a može biti primjenjiv i na buduću europsku nadnacionalnu tvorevinu.

Ostavljajući trenutačno po strani osobne identitete, ističe se potreba znatnijega koncentriranja na kolektivne identitete, sa svim aspektima koji te identitete prate, a koje smo upravo spomenuli – aspekte djelomične otvorenosti i višedimenzionalnosti. Unutar kolektivnih identiteta važnom se čini razlika između političkih i kulturalnih koncepcija identiteta. Rasprava o razvoju kulturnog identiteta obično se vezuje uz pitanja mjesta, spola, jezika, povijesti, etničke ili religijske pripadnosti, dok se politički identitet temelji na nekom normativno i simbolički formiranom političkom subjektu koji, oslanjajući se na različite izvore, priznaje smislenost i legitimnost određenoga institucionalnog poretka vlasti, kako je to istaknuo F. Cerutti (2006). B. Stojković (2008: 26) pak kulturni identitet definira kao samosvijest pripadnika neke grupe, koja povijesno nastaje i razvija se na temelju kriterija koje uspostavlja u odnosu s drugim društvenim grupama.

Već je na prvi pogled jasno da je u našem slučaju, a i u slučaju velikoga broja drugih država, za izgradnju određenih nacionalnih identiteta snažna, a gotovo bi se moglo reći i ključnu ulogu, imao koncept kulturnog identiteta, identiteta koji se gradio temeljem

³ U istraživanju koje su proveli Sekulić i Šporer (2008:3–22) potvrđeno je da se velika većina Hrvata odlučuje na izražavanje jednake privrženosti različitim razinama identiteta: regionalnim, seoskim, nacionalnim, čime se dokazuje postavka o slojevitosti identitetskog obrasca.

zajedničkoga jezika, povijesnih referenci, mitovima obilježenih mjesta boravišta i tome slično. Kultura kao naslijeđe koje se temelji i koje proizlazi iz podrijetla pojedinaca koji to naslijeđe prenose, izvorno je determinirana svojstvom grupe kojoj pojedinac pripada. Izgradnja identiteta na temelju kulturnih predispozicija temelji se dakle na snažnoj sociokulturnoj mobilizaciji oko određenih etičkih i kulturnih vrijednosti koje neka skupina može smatrati zajedničkim (Eriksen i Fossum, 2004: 332).

S druge strane čimbenici koji utječu na izgradnju političkog identiteta nisu esencijalno povezani s određenom grupom i time proskribirani ili zabranjeni ostalim grupama, već je u ovom obliku identiteta riječ o nekim manje ili više univerzalnim normama i vrijednostima koje pojedinac ili grupa prihvaćaju. U taj bi se oblik identiteta mogao uvrstiti i Habermasov koncept ustavnoga patriotizma (Habermas, 2008), koji pojedinca i grupu poziva na odanost kako apstraktnome konceptu ustava, tako i praktičnom ustavu kao najvišoj pravnoj normi koja vodi neki politički sustav.

3. Koncept izgradnje Europske unije i identitetski deficit

Bez obzira na motive začetnika ideje Europske unije i njihovo viđenje dubine i ekstenzivnosti europskoga integracijskog procesa, Europska unija je u samome početku bila na funkcionalističkim temeljima uspostavljena međunarodna organizacija čija je svrha bila ekonomska integracija zapadnoeuropskih država. Takav početni pristup izgradnji ujedinjene Europe nije smatrao shodnim raspravljati o izgradnji zajedničkoga europskog identiteta ili o pozivanju na postojeći europski identitet, ako je takav već postojao. Različiti su razlozi takvome pristupu.

Jedno je gledište bilo da je cilj europske integracije jednostavno ujedinjenje ekonomija država članica i da izgradnja identiteta u tu svrhu nije potrebna, jer je riječ o međudržavnome ili međuvladinome projektu, koji se nalazi u ingerenciji političkih elita država članica, a ne njihovih građana. Ako građani nisu primarni akteri u polju eu-

ropskog integriranja, onda je i ideja izgradnje zajedničkoga, svima prihvatljivog identiteta, suvišna.

Drugo se gledište koncentriralo na ideju da će ekonomsko integriranje dovesti do integriranja i na nizu drugih polja te da će tim tzv. efektom prelijevanja doći i do integracije na političkim, kulturnim i širim društvenom razinama. To bi širenje zatim automatski dovelo do stvaranja zajedničkih identitetskih točaka koje bi služile za izgradnju obuhvatnijega europskog identiteta. Takav identitet, ako već ne bi zamijenio nacionalne identitete, služio bi kao nadgradnja postojećim identitetima i predstavljao bi zajedničku točku s koje bi se moglo krenuti u dublje i značajnije integriranje.

Oba ova gledišta imala su niz problema koji su u svojoj srži bili identični. Ideja da je europsko integriranje nešto što pripada samo djelovanju država članica i čime se bave nacionalne političke elite pokazalo se nedostatnim u trenucima značajnih izmjena u procesima donošenja odluka, koje su učinjene radi lakšeg, bržeg i uspješnijeg ekonomskog integriranja. Riječ je ponajprije o napuštanju ideje konsenzualnog odlučivanja i uvođenju načela kvalificirane većine. Ta je reforma značila da vlade nekih država mogu biti protiv određenoga prijedloga, ali ih u njihovu protivljenju mogu nadglasati druge članice te bi morale prihvatiti tako donesenu odluku unatoč protivljenju. Takvo djelovanje u opasnost je dovelo suverenost vlada država članica koja se temelji na, i proizlazi iz, suverenosti građana kao temeljnoga koncepta modernoga političkog ustrojstva (Hix, 2005).

Narušavanje suverenosti građana na nacionalnoj razini nastojalo se kasnijim reformama nadomjestiti davanjem većeg utjecaja tim istim građanima na nadnacionalnoj razini, poglavito uvođenjem izravnih izbora za članove Europskoga parlamenta. Ta se ideja temeljila na premisi da bi izravan izbor građana legitimirao Europski parlament u njegovu nastojanju za jačim aktiviranjem u obrani interesa pojedinaca, građana Europske unije. Upravo je uvođenje građana na europsku razinu odlučivanja pokazalo sav nedostatak prvoga skupa gledišta u kojem razvoj zajedničkog identiteta nije važan u sustavu pod dominacijom vlada država članica. Taj se nedostatak zajedničkog identiteta, u kombinaciji s nizom drugih faktora, vrlo brzo pokazao

problematičnim u općoj nezainteresiranosti građana pitanjima europskog ujedinjenja i posljedičnim rastom demokratskoga deficita Europske unije (Hix, 2005).

I drugi je skup gledišta o potrebi izgradnje zajedničkoga europskog identiteta patio od sličnih boljki. Stajalište da će prelijevanje integrativnoga momenta s ekonomskoga na društveno polje automatski dovesti do izgradnje zajedničkog identiteta pokazalo se problematičnim kad je trebalo na zajedničkoj razini odlučiti koji su skupovi društvenih normi i vrijednosti prihvatljiviji od drugih. Rasprave o novoj i staroj Europi, koje su se vodile jedno vrijeme, kako ističe Olivier Mongin (2003: 94), iza sebe su krile sukobe oko vrijednosnih koncepcija koje čine tzv. europski duh. Pokazalo se naime da su razlike u izgradnji društava goleme te da Šveđani i Finci smatraju jedne skupove društvenih normi prihvatljivima, dok Irci ili Britanci imaju sasvim suprotna stajališta. Izgraditi zajednički identitet koji bi trebao proizaći iz fundamentalno različitih koncepata društvene izgradnje (bila tu riječ o odnosu spram socijalno osjetljivih i marginaliziranih skupina, obiteljskim vrijednostima ili nečemu trećem) pokazalo se gotovo nemogućim.⁴

Europska je unija, suočena s tim problemima, i uvidjevši da je za njezino daljnje održanje i snažnije integriranje potreban pristanak građana, krenula u svojevrsnu *ad hoc* izgradnju zajedničkog identiteta, uvodeći niz mjera koje su integracijsku ideju trebale približiti građanima i time ju legitimirati u njihovim očima. Riječ je o mjerama poput jačanja komunikacijske strategije kojom bi se pokazale prednosti integracijskoga projekta, uvođenje programa razmjene na svim razinama obrazovnog i znanstvenoga procesa, pa sve do usvajanja koncepta europskoga državljanstva, koje bi bilo nadgradnja nacionalnim državljanstvima država članica, ali koje bi potaknulo i stvaranje duha pripadnosti zajedničkome političkom i društvenom sustavu.⁵

⁴ Jean-Marie Le Pen tvrdio je, npr., da se Europska unija može izgraditi samo kao komplementarna ideja postojanju nacionalnih država. Europa bi, prema Le Penu, trebala biti udruženje nacija, u njoj bi se znalo da je Nijemac Nijemac, a Francuz Francuz, što je samo nastavak de Gaulleova razmišljanja o stvaranju zajednice unutar koje će svaka nacija zadržati svoj identitet (Stojković, 2008:109).

⁵ O pitanju stvaranja i izgradnje europskog identiteta, u smislu pojave identiteta Europske zajednice ili unije ipak se raspravljalo i izvan nabrojanih *ad hoc* pokušaja izgradnje.

Uvođenje zajedničkih simbola (himne, zastave i valute) također je važan element u nastojanju izgradnje zajedničkog (političkog) identiteta, pri čemu se valja udaljiti od zakonske ili ekonomske stvarnosti tih simbola i koncentrirati na njihovu vrijednost kao čimbenika koji upućuju na zajedničko djelovanje i izgradnju zajedničke povijesti (Cerutti, 2003:28).

4. Kulturni i politički identitet Europske unije

U prethodnom je paragrafu pokazana problematika izgradnje identiteta Europske unije te su navedeni neki pokušaji njegove *ad hoc* izgradnje. Neki od tih pokušaja ili mjera odnose se na kulturalne aspekte izgradnje europskog identiteta, a drugi su pak povezani s političkim aspektima izgradnje identiteta. Posljednji dio ovoga rada bavit će se ključnim razlikama između tih dvaju pristupa.

Jean Monnet, anegdota kaže, ustvrdio je da bi, kada bi mogli ponovno početi s procesom izgradnje Europske zajednice, morali početi od kulture, a ne od ekonomije (Geremek, 2003: 85). Hrabra je to izjava u svjetlu različitih nacionalnih kultura koje postoje unutar današnje Europske unije, slabih pokušaja integracije na tome polju i otvorene skeptičnosti relevantnih aktera oko mogućnosti provođenja takve vrste integracije. Monnetova anegdotalna izjava, bila ona istinita ili ne, vezuje se prije svega uz koncept izgradnje kolektivnih identiteta kakav je karakterizirao formiranje modernih nacija tijekom 19. stoljeća, gdje je kultura (jezik, književnost, umjetnost, obrazovanje) bila ključna poveznica građana nekog entiteta i temelj za izgradnju njihova zajedničkog identiteta (Banus, 2002:162).

U tu su svrhu, a s ciljem funkcionalnijeg i uspješnijeg integriranja prije svega ekonomija država članica stvaranjem zajedničkoga tržišta,

Na sastanku Vijeća ministara EZ-a 1974. donesen je dokument *O europskom identitetu*, kojim je tada najznačajnije europsko tijelo sugeriralo potrebu utjecanja na izgradnju zajedničke identitetske matrice, koja bi povezala državljane država članica, ali koja bi služila i kao temelj izgradnje zajedničke europske vanjske politike, odnosno koja bi utjecala na jačanje imidža i položaja Europske zajednice/unije u trećim državama (Stojković, 2008: 44).

Komisija i Parlament predlagali jačanje europskih javnih politika usmjerenih na pitanja kulture, ističući da je osjećaj kulturnoga pripadanja nužna pretpostavka izgradnje stabilnoga i funkcionirajućega unutarnjeg tržišta. To je kulturno pripadanje u biti značilo potrebu isticanja zajedničkoga naslijeđa, na isti način na koji bi se zajedničko naslijeđe nekoga kolektiva isticalo kao element izgradnje nacionalne države. Zagovornici te ideje tvrdili su da je sasvim moguće na taj način formirati europski identitet, jer je europska kultura starija i od granica koje su nastale podjelom kontinenta na nacionalne države i da je pripadnost tome kulturnome krugu ono što građane EU čini Europljanima. U svojoj je interpretaciji Europski parlament otišao i korak dalje tvrdeći da je europski kulturni identitet produkt interakcije između civilizacijskih čimbenika i mnoštva nacionalnih, regionalnih i lokalnih kultura (Banus, 2002: 164).

Pitanje je koliko je takav način razmišljanja o izgradnji europskoga kulturnog identiteta ostvariv, ponajviše zbog činjenice da se iste aspekte europske kulture različito promatra, analizira i interpretira u različitim europskim državama. F. Ninkovich (2003: 99), uz to, ističe nemogućnost stvaranja svojevrzne izvorne eurokulture, s obzirom na prijepornost uvjerenja da je kultura snažan izvor političke koherencije u suvremenome društvu, te na zastarjelost geopolitičke tradicije iz koje taj kulturni model proizlazi.⁶ No to je manji problem u ovome trenutku. Većim se problemom čini ambivalentan odnos Europske unije spram vlastite povijesti. Problem s europskim identitetom u Europskoj uniji je u tome što se ona s jedne strane poziva na zajedničke vrijednosne elemente ili tradiciju kao temelj ujedinjenja europskih država, a s druge konstituira samu sebe nasuprot toj istoj tradiciji ili nekim njezinim negativnim aspektima.⁷

⁶ Ninkovich promatra eurokulturu ponajprije kao način izgradnje protuameričkog osjećanja i europske projekcije vlastitoga djelovanja kao supersile, zanemarujući u određenoj mjeri važnost izgradnje nadnacionalne kulture kao čimbenika zbližavanja europskoga građanstva i smanjenja demokratskoga deficita kojim je obilježen europski integrativni proces.

⁷ Kao što tvrdi S. P. Novak (2004: 79), povijest Europe povijest je sukoba, od antike sve do rata u Bosni i Hercegovini.

Kritizirajući euroskeptične postavke da je Hrvatska bila Europa i prije Europe⁸ te da joj za budući razvoj nije potreban ulazak u Europsku uniju, zastupnici ideje integracije Hrvatske u EU tvrde da je današnja Europa konceptualno suprotstavljena predunijskoj Europi, i da je EU upravo nastala kako bi prekinula s dotadašnjim tradicijama sukobljavanja europskih država koje su kulminirale Drugim svjetskim ratom.⁹ Kako dakle konstruirati europski identitet pozivajući se na povijesno utemeljenje zajedničkih kulturnih elemenata, dok se u isto vrijeme EU identificira ili konstituira nasuprot toj tradiciji, čini se vrlo kompleksnim pitanjem.

Može li nam onda koncentriranje na političku stranu europske identitetske medalje pomoći u pronalaženju optimalnoga načina pristupa izgradnji i jačanju europskog identiteta? Politički se identitet primarno veže uz pitanja teritorijalnosti te građaninove povezanosti spram grada, regije, nacije ili kontinenta. Odnos građana prema tim teritorijalnim oblicima uvelike je povezan i s političkim ponašanjem pojedinaca. Proučavatelji europskoga političkog identiteta ustvrdili su postojanje dvaju pristupa njegovoj izgradnji: pristup s vrha (*top-down* pristup) i pristup iz baze (*bottom-up* pristup). Prvi pristup nastoji identificirati zajedničke objektivne čimbenike u smislu sličnih vrijednosti, odnosa prema povijesti i slično, dok se drugi temelji na tome kako i s čime se identificiraju pojedinci i što za građane država članica znači biti Europljanin (Bruter, 2007: 264).

Oba pristupa izgradnji europskog identiteta imaju svoje zastupnike. Oni koji ključnim smatraju prvi pristup tvrde da je izgradnja europskog identiteta od vrha prema dolje moguća zbog postojanja elemenata koji su zajednički cijelome kontinentu, kao što su judeokršćanska tradicija, renesansa ili rimska i grčka kulturna tradicija. Na istom su tragu i oni koji ističu važnost postojanja zajedničkih vrijednosti (su-

⁸ B. Geremek nešto je drugačije formulirao sličnu tezu kada je rekao: »Mi smo uvijek bili u Europi. Ono čemu sada pristupamo, to je Europska unija« (Mongin, 2003: 94).

⁹ Šokiranost užasima Drugoga svjetskog rata i apsurdnost nove hladnoratovske situacije potaknula je one čimbenike unutar europskih država koji su bili zainteresirani za suradnju i poticanje zajedničkoga razvitka u sklopu civilizacijske mreže određene tržišnom ekonomijom, slobodnim poduzetništvom, socijalnom državom i multikulturalnošću (Rogić, 2004: 72–73).

protstavljanje smrtnoj kazni ili veća prijemčivost za stvaranje mreža socijalne sigurnosti) koje dijele svi Europljani, a koje ih razlikuju od stanovnika drugih dijelova svijeta. Zagovornici pristupa izgradnje europskog identiteta iz baze tvrde pak da je za proučavanje stvaranja europskog identiteta važno promatrati svakodnevne aktivnosti pojedinaca i njihov doticaj s Europskom unijom: izlaskom na europske izbore, spremnošću na podršku novih ugovora na referendumima i slično. Na temelju tih polazišta može se pokazati uzlazni trend jačanja europskog identiteta od 1970-ih godina i uvođenja izravnoga biranja zastupnika u Europskome parlamentu. Čak su i države koje se danas mogu smatrati izrazito euroskeptičnima (poput Velike Britanije npr.) vidjele značajan porast u identificiranju građana s idejom europske integracije, bez obzira što je sveukupno ta identifikacija i dalje vrlo niska (Bruter, 2007: 266)

Jasno da sama činjenica izravnog izbora europskih zastupnika nužno ne znači pojedinčevu svjesnost pripadanja zajedničkome kolektivitetu te da činjenica da ti izbori postoje ne znači da je europski identitet izgrađen, osobito u situaciji niskog odziva na europske izbore, koji je kulminirao 2004. godine ispodprosječnim izlaskom na europske izbore u velikom broju starih država članica i gotovo svim novoprimljenim članicama. Stoga neki autori tvrde da je slab odaziv na europske izbore pokazatelj nepostojanja europskoga *demosa* određenog zajedničkim identitetom, no pitanje je mogu li se te dvije varijable stavljati u korelaciju. Znači li, analogno tome, da i slab odaziv na nacionalne izbore, a u mnogim državama on ne prelazi 50 posto ili se nalazi oko te granice, znači i nedostatak ili slabljenje nacionalnoga *demosa*?

Na sličan bi se način moglo komentirati i slabljenje ili nedostatak pojedinčeve identifikacije s lokalnim teritorijalnim oblicima (gradom, selom, regijom) s obzirom na relativno manji izlazak birača na te izbore nego što je slučaj s općim ili predsjedničkim izborima. Ako niz istraživanja pokazuju da se znatno više ljudi identificira s pripadnošću lokalnim, nego regionalnim ili nacionalnim teritorijalnostima, onda ta dva koncepta dolaze u sukob. Čini se ipak da je slab odaziv građana na europske izbore u korelaciji s nekim drugim čimbenicima – a ne nužno

s nedostatkom europskoga *demosa* – npr. s nedostatkom zajedničkoga europskoga javnog prostora u kojem bi se moglo izgraditi zajedničko javno mnijenje, što je ipak tema koja izlazi iz okvira ovoga rada.

5. Zaključak

Ovaj rad nastoji pokazati kako se s izgradnjom europskog identiteta kasnilo i kako je upravo to kašnjenje u velikoj mjeri čimbenik većine problema s kojima se susreće današnja Europska unija, poglavito problema demokratskoga deficita. Također nastoji pokazati razlike između kulturnog i političkog identiteta Europske unije i perspektiva njihova razvoja.

Pitanje koje se na kraju ipak postavlja jest koliko je pojam identiteta, a poglavito kolektivnih identiteta, važan u razdoblju postmoderne relativizacije. Mnogi teoretičari, na čelu s J.-F. Lyotardom (2005), tvrde kako je svaki oblik kolektivnog identiteta u razdoblju postmoderne ne samo nemoguć, nego i suvišan, a da je jedino važno proučavati razvoj i kretanje osobnih identiteta, koji se mijenjaju ovisno o inputima koji dolaze kako iz okoline tako i iz pojedinčevih preferencija, stavova, želja i interesa.

Čak i kada bismo prihvatili ideju o višedimenzionalnosti kolektivnih identiteta, na temelju koje bi mogao postojati europski identitet zajedno s lokalnim, regionalnim i nacionalnim identitetima, a odbacujući pritom mogućnost izgradnje kulturnog identiteta zbog različitih jezika i povijesti europskih naroda, postmoderni pristupi navode nas na to da je potrebno odbaciti takva razmišljanja kao neproduktivna i suvišna. Nemogućnost izgradnje kolektivnoga europskog identiteta značilo bi, s postmodernističke točke gledišta, da je rješenje problema s kojima se susreće Europska unija negdje drugdje, a ne u stvaranju lojalnih europskih građana. Potrebno je dakle promisliti gdje bi se to rješenje moglo kriti, odnosno uvidjeti postoji li ono igdje, ili tako ustrojenoj Europskoj uniji ipak nema spasa.

Ne treba, naravno, završiti ovako sumornom notom, jer postoji i niz drugih gledišta koja odbacuju postmodernističke postavke i koja se koncentriraju na neke druge oblike izgradnje zajedništva. Tako

izgrađena zajedništva razlikovala bi se od onih utemeljenih na nacionalnoj paradigmi, bila bi odvojena od koncepta jezika, povijesti, mitova, a temeljila bi se recimo na habermasovskom postnacionalnom zajedništvu, uobličenom poštivanju demokracije i temeljnih prava (odnosno poštivanju europskoga *acquisa communautairea* u slučaju Europske unije), jačanju civilnoga društva i nizu sličnih čimbenika, ili bi se temeljila na viziji kozmopolitske Europe U. Becka (Beck i Grande, 2006), unutar koje bi europski građani imali aktivnu ulogu u procesu odlučivanja i koja bi, jačanjem zajedničkog identiteta, služila kao najsnažnija obrana od negativnih trendova globalizacije.

Bez obzira na prihvaćeni koncept promatranja problematike europskog identiteta i smjer njegovog daljnjega razvitka jedno je sigurno: dok god postoji rasprava o daljnjoj integraciji europskih država, postojat će i ideje o izgradnji i jačanju zajedničkog identiteta koji bi ne samo nadsvođivao postojeće identitete (osobne, regionalne, nacionalne), nego bi služio i kao čvrst temelj za dublje i obuhvatnije europsko integriranje. Stoga je namjera ovoga rada u jednoj mjeri potaknuti raspravu o pitanju nadnacionalnih identiteta, a u drugoj omogućiti uspješnije snalaženje hrvatskih građana nakon što Hrvatska postane članicom Europske unije, a oni sami dijelom zajedničkoga, pola milijarde pojedinaca velikoga europskoga građanstva.

Literatura

- Banus, E. (2002), »Cultural Policy in the EU and the European Identity«, u: Farrell, M., Fell, S. i Newman, M. (ur.), *European Integration in the 21st Century*. London: Sage Publications.
- Beck, U. i Grande, E. (2006), *Kozmopolitska Europa*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bruter, M. (2007), »Identity«, u: Déloye, Y. i Bruter, M., *Encyclopaedia of European Elections*. New York: Palgrave MacMillan.
- Cerutti, F. (2003), »A Political Identity of the Europeans«?. *Thesis Eleven*, 72, 26–45.
- Cerutti, F. (ur.) (2006), *Identitet i politika*. Zagreb: Politička kultura.
- Eriksen, E. O. i Fossum, J. E. (2004), »Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assessed«. *International Political Science Review*, 4, 435–459.
- Geremek, B. (2003), »Misliti Europu kao zajednicu«. *Europski glasnik*, 8, 85–92.
- Habermas, J. (2008), *Eseji o Europi*. Zagreb: Školska knjiga.

- Hix, S. (2005), *Political System of the European Union*. New York: Palgrave MacMillan.
- Kalanj, R. (2008), *Modernizacija i identitet*. Zagreb: Politička kultura.
- Liotard, J.-F. (2005), *Postmoderno stanje*. Zagreb: Ibis-grafika.
- Mongin, O. (2003), »Europska unija, Europa i njezine vrijednosti«. *Europski glasnik*, 8, 93–98.
- Münkler, H. (1999), »Nation as a Model of Political Order and the Growth of National Identity in Europe«. *International Sociology*, 14, 283–299.
- Ninkovich, F. (2003), »Eurokultura: je li važna«?. *Europski glasnik*, 8, 99–115.
- Novak, S. P. (2004), »Civilizacijski korijeni i baština«. *Kolo*, 1, 79–95.
- Rogić, I. (2004), »Europa Europske Zajednice«. *Kolo*, 1, 71–78.
- Sekulić, D. i Šporer, Ž. (2008), »European and Croatian Identity: Cognitive Mobilization or Latent Conflict«. *Sociologija i prostor*, 179, 3–22.
- Stojković, B. (2008), *Evropski kulturni identitet*. Beograd: Službeni glasnik.